

AWAY

Преглед на законодателните Възможности за използване на алтернативи на наказанието при работа с младежи

Изданието е осъществено по проект „Алтернативни методи за работа с младежи“, съфинансиран по програма REC на Европейския съюз и се изпълнява от сдружение „Програма за развитие на съдебната система“
СОФИЯ, 2017

Преглед на законодателните възможности за използване на алтернативи на наказанието при работа с младежи

България

Септември 2017 г.

Информацията и мненията, изложени в този документ, са тези на автора и не отразяват непременно официалното становище на Европейския съюз. Нито институциите, нито органите на ЕС, нито друго лице, действащо от тяхно име, не могат да бъдат отговорни за използването на съдържащата се в тях информация.

ЗА АВТОРА:

Диляна Гитева е адвокат, специализирал права на детето и права на човека. Завършва специалност „Право“ в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 1998 г. През 2003 г. тя е стипендиант на Програма „Инициатива за право в обществен интерес“ в Юридическия факултет на Колумбийския университет в Ню Йорк. Тя също така е участвала и в редица, обучения свързани с правата на човека, правата на детето и защитата от дискриминация.

От 2000 г. досега Диляна Гитева е адвокат, член на Софийска адвокатска колегия. Тя е автор на редица статии и наръчници и лектор на конференции и семинари свързани с международните стандарти за правата на човека, правата на детето и защитата от дискриминация. Участвала е в работни групи по изработването на проекти за нормативни актове и програми, както и в изготвянето на анализи на българското законодателство и предложения за промени в действащи закони с оглед съответствието им с международните стандарти за правата на човека.

Йоана Терзиева е консултант по проблемите на децата и семействата, психоемоционално развитие и права на децата.

Завършва магистърска степен по „Социално педагогическа работа с правонарушители“ в Софийски Университет през 2008г. Завършва курс по психодрама и групова психотерапия, ниво асистент, а от 2009 година е в обучение по психоанализа. През 2014 година придобива статут на регистриран анализант към Българско психоаналитично общество. В периода 2004 - 2013 година работи последователно като социален работник, координатор и ръководител на социални проекти, управител на социална услуга и програмен директор в различни неправителствени организации по темите права на децата, правосъдие за деца, трафик на хора. От 2014 година е свободно практикуващ консултант, експерт и обучител. Член е на работният борг на Европейска мрежа за борба с трафика на хора и сексуалната експлоатация, RENATE, членува в управителните съвети на български неправителствени организации.

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪКРАЩЕНИЯ И АБРЕВИАТУРИ	3
ДЕФИНИЦИИ	4
ВЪВЕДЕНИЕ	6
ОБЩ ПРЕГЛЕД НА СИСТЕМАТА НА ДЕТСКОТО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ	7
Исторически бележки за детското правосъдие в България	7
Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и Законът за закрила на детето.....	8
ДЕЦА В КОНФЛИКТ СЪС ЗАКОНА В БЪЛГАРИЯ	10
Администриране на детското правосъдие в България.....	10
Национално законодателство, касаещо детското правосъдие.....	11
Транспониране на трите директиви.....	14
Институции, които администрират детското правосъдие.....	16
Процесуални права на обвиняеми или подсъдими деца.....	23
ОБЩ ПРЕГЛЕД НА ОТКЛОНЯВАНЕТО ОТ НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО В БЪЛГАРИЯ	27
ФАКТОРИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕТО НА МЕРКИ ЗА ОТКЛОНЯВАНЕ ОТ НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО	29
Вътрешни фактори.....	29
Външни (според ситуацията, обстоятелствата и личността).....	29
ФАКТОРИ, ВЪЗПРЕПЯТСТВАЩИ ДОСТЪПА НА ДЕЦА ДО МЕТОДИТЕ ЗА ОТКЛОНЯВАНЕ	30
ПРЕПОРЪКИ	32
БИБЛИОГРАФИЯ	33

СЪКРАЩЕНИЯ И АБРЕВИАТУРИ

AWAY	Алтернативни методи за работа с младежи
ДПС	Детска педагогическа стая
КБППМН ИЛИ КОМИСИЯТА	Комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
КПД	Конвенция за правата на детето
ВУИ	Възпитателно училище-интернат
DCI	Defence for Children International
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЕКПЧ	Европейска конвенция за правата на човека
ЕС	Европейски съюз
ЗБППМН	Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
ДВНМНА	Дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни лица
IJJO	International Juvenile Justice Observatory
ЗСВ	Закон за съдебната власт
НПО	Неправителствена организация
НСИ	Национален статистически институт на Република България
ПРСС	Програма за развитие на съдебната система
PILNET	the Global Network for Public Interest Law
СПИ	Социално-педагогически интернат
ТВУ	Тругово-възпитателни училища

ДЕФИНИЦИИ

За целите на това изследване, **Дете** е всяко лице под 18-годишна възраст¹.

Малолетен е всяко дете между 8 и 13-годишна възраст включително.

Непълнолетен е всяко дете между 14 и 17-годишна възраст включително.

Наказателен процес е тази процедура, при която лице е заподозряно или обвинено в извършване на престъпление (по дефиницията на националното или международното право) докато окончателно не бъде изяснен въпросът дали лицето е извършило престъпление, включително, където е приложимо, с влязла в сила присъда и приключване на процедурите по обжалване. Като последица срокът, когато лицето изтърпява присъдата си (след осъждането), не попада в дефиницията за наказателен процес.

Отклоняване²: пренасочване на деца, в конфликт със закона, към процедури различни от съдебните с използване на различен подход за разрешаване на проблемите, избягвайки отрицателните последици на формалните съдебни процедури и създаването на досие. Може да започне преди задържането и да продължи до окончателното решение, като най-добре е да започне възможно най-рано, в съответствие с националното законодателство. Отклоняването може да има възстановителни и социални елементи и може да включва мерки, основани на принципите на възстановителното правосъдие, като отклоняването и възстановителното правосъдие са две различни неща; вариантите за отклоняване не включват непременно „възстановяване на причинените вреди“, т.е. предупреждението също може да бъде мярка за отклоняване³.

Възстановителното правосъдие е начин да се отговори на противоправното поведение като се намери баланс между нуждите на обществото, пострадалите и извършителите⁴.

Възстановителен процес: всеки процес, при който жертвата и извършителя, както и други лица, засегнати от престъпление участват заедно и активно в разрешаването на проблемите, възникнали от престъплението, най-често с помощта на фасилтатор⁵.

Програма за възстановително правосъдие: програма, която използва който и да било процес, при който пострадалият и извършителят, както и други лица, засегнати от престъпление, участват заедно и активно в разрешаването на проблемите, възникнали от престъплението, най-често с помощта на фасилтатор. Възстановителните процеси може да включват медиация, помирение, разговори и кръгове за обсъждане⁶.

Правосъдие, в интерес на детето: Правосъдие, в интерес на детето, се отнася за правосъдни системи, които гарантират спазването и ефективното прилагане на всички права на детето на най-високото достижимо ниво, имайки предвид степента на развитие на детето, неговото разбиране и обстоятелствата по случая. По-конкретно, това е правосъдие, което е гостъпно, съобразено с възрастта, бързо, адаптирано и фокусирано към нуждите и правата на детето. В допълнение то зачита правата на детето, включително правото на справедлив процес, правото да участва и да разбира процеса, правото на зачитане на личния и семеен живот на детето, запазване на интегритета и достойнството му.⁷

¹ Член 1 от Конвенцията за правата на детето на ООН, 1989.

² УНИЦЕФ, Наръчник за отклоняване и алтернативи на задържането; Служба на ООН по наркотиците и престъпленията. Наръчник за измерването на индикаторите за детско правосъдие, ООН, Ню Йорк, 2006.

³ УНИЦЕФ, Наръчник за отклоняване и алтернативи на задържането.

⁴ Служба на ООН по наркотиците и престъпленията, Наръчник за програми за възстановително правосъдие, ООН, Ню Йорк, 2006, стр. 6.

⁵ ECOSOC Резолюция 2002/12 от 24 Юли 2002, ал. 2.

⁶ Служба на ООН по наркотиците и престъпленията. Наръчник за измерването на индикаторите за детско правосъдие, ООН, Ню Йорк, 2006, стр. 54.

⁷ Насоки за правосъдие в интерес на детето на Съвета на Европа.

ВЪВЕДЕНИЕ

Проектът **AWAY** (Алтернативни методи за работа с младежи)⁸, финансиран съвместно от Програма „Права, равенство и гражданство“ на Европейската Комисия, има за цел да популяризира възстановителното правосъдие и програмите за отклоняване от наказателни процедури на деца, в конфликт със закона. Една от целите на проекта AWAY е да гарантира, че основните отговорни лица и институции, които имат правомощия в тази област, ще вземат предвид използването на тези методи преди използването на традиционните разрешения (най-често задържането).

Проектът **AWAY** се координира от Фондация Terre des hommes Лозана в Унгария, в партньорство с Defence for Children International (DCI) – Белгия, Brave Phone в Хърватия, Програма за развитие на съдебната система (ПРСС) в България, Terre des hommes Helvetia в Румъния, The International Juvenile Justice Observatory (IJJO) и Global Network for Public Interest Law (PILNET). Проектът започна през януари 2017 г. и ще завърши през декември 2018 г.

Основната цел на участието на **ПРСС** в проекта **AWAY** е да представи мерките за отклоняване и други подобни мерки, които съществуват в българската правна система, да анализира как се прилагат на практика и да направи препоръки в тази сфера.

⁸ <http://www.dei-belgique.be/en/our-actions/our-projects/>

ОБЩ ПРЕГЛЕД НА СИСТЕМАТА НА ДЕТСКОТО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ

Исторически бележки за детското правосъдие в България

В България не съществува отделна система за детско правосъдие. Детското правосъдие в България претърпя значителни промени през последните 25 години. През 1991 г. България ратифицира Конвенцията за правата на детето (КПД). През същата година беше приета и новата Конституция на Република България. През 1992 г. страната се присъедини към Съвета на Европа. През следващите години България ратифицира няколко международни актове, касаещи правата на човека, включително Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ). През юни 2014 г. беше приета Резолюция 2010 (2014) касаеща Детско правосъдие в интерес на детето: от реторика до реалност на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа. Точка 4 от Резолюция 2010 (2014) гласи: С оглед на подобряването на правата на децата и практиките в областта на детското правосъдие в цяла Европа, от решаващо значение е да се съсредоточим върху прилагането на съответните стандарти. Преготвяването на младежката престъпност, преготвяването на навлизането на младите хора в наказателната система чрез висока минимална възраст за наказателна отговорност и отклоняването им, благоприятстване на прилагането на алтернативни мерки без лишаване от свобода, както и намаляване броя на задържаните деца са ключови фактори за успешната система за детско правосъдие. Те също така са по-евтини и по-склонни да осигурят обществената безопасност и да помогнат на младите хора да достигнат своя потенциал. Асамблеята подканва държавите-членки да развият широк набор от програми за отклоняване със зачитане на стандартите за правата на човека, които да са базирани, inter alia, на принципите на възстановителното правосъдие, с оглед справяне с децата-нарушители без да се отива към съдебни процедури, и да се декриминализират статусните нарушения, които са деяния, класифицирани като нарушения, само когато са извършени от деца⁹. През 2000 г. е приет Законът за закрила на детето. През 2007 г. страната става член на Европейския съюз (ЕС) и от тогава е обвързана от правото на ЕС и документите свързани с основните права и правата на детето.

⁹ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21090&lang=en>

През 2014 г. Министерският съвет прие „Актуализираната стратегия за прогължаване на реформата в съдебната система” която обръща внимание на възстановителното правосъдие в наказателния процес и предвижда създаването на Национален съвет по възстановително правосъдие¹⁰.

Въпреки важните развития и достижения в разбиранията за правата на детето и закрилата на детето, българската система в областта на детското правосъдие остава дълбоко обвързана от идеологията за преследването на децата-нарушители и „борбата“ с тяхното антисоциално поведение. Термините „отклоняване“ и „възстановително правосъдие“ не са легални термини и не могат да бъдат открити в българското национално право, свързано с детското правосъдие.

Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и Законът за закрила на детето

Към момента в България съществуват два закона, които са в сила едновременно – Законът за закрила на детето, приет през 2000 г., който е фокусиран върху закрилата на нормалното физическо, психическо и социално развитие на детето и Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН), приет през 1958 г., който регулира действията за предотвратяване и противодействие на отклонения в поведението на децата. От промените в България през 1989 г. до септември 2017 г. законът е променян над 25 пъти. Законът е имал две значителни реформи: първата е през 1996 г., когато Трудово-възпитателните училища (ТВУ) са преименувани на Възпитателни училища-интернати (ВУИ) и е въведен съдебен контрол върху решенията за настаняване в тези институции. Втората значителна реформа е през 2004 г., когато е предвидено съдът да преценява дали детето да бъде настанено във ВУИ или Социално-педагогически интернат (СПИ). В българското законодателство терминът „противообществена проява“ е неясно дефиниран, за разлика от определенията за престъпления, но въпреки това въз основа на него се налагат възпитателни мерки. Терминът се използва както и когато деянието съставлява престъпление по смисъла на Наказателния кодекс, така и за статусни нарушения, които не съставляват престъпления и/или не са наказуеми за пълнолетни. Както може да се види от практиката на МКБППМН противообществените прояви включват освен престъпления, така и деяния като бягство от вкъщи, скитане, употреба на

алкохол и наркотици, проституция, хомосексуалност, бягане от училище, прося и др. Местните комисии, които налагат възпитателните мерки са тези, които определят кои деяния могат да бъдат определени като „противообществени прояви“. Минималната възраст за носене на наказателна отговорност, уредена в българския Наказателен кодекс е 14 г. и никое дете под тази възраст не може да бъде подведено под наказателна отговорност. Въпреки това, всички мерки по ЗБППМН, включително настаняването в затворените институции, могат да бъдат налагани на деца на възраст между 8 и 17 години. Законът за закрила на детето и ЗБППМН преследват различни цели: първият гарантира правата на детето и тяхната ефективна защита от институциите, а вторият е фокусиран върху борбата срещу противообществените прояви и спазването на обществения ред. Към момента двата закона се прилагат паралелно и е трудно да бъдат установени примери за координация между тях. Процедурите по ЗБППМН целят наказание, преследване и лишаване от свобода, вместо закрила, рехабилитация, отклоняване, възстановително правосъдие и алтернативи в обществото. Децата, въввлечени в процедури по ЗБППМН не участват в тях доброволно и възпитателните мерки се налагат едностранно от местните комисии или от съда. ЗБППМН съдържа някои мерки с възстановителни елементи, като например задължението за извинение на пострадалия; задължението за участие в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението; задължаване на непълнолетния да отстрани със свой труд причинената вреда, ако това е в неговите възможности и задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото¹¹. Макар че тези мерки са близки до възстановителните, процедурата при която се прилагат не е възстановителна и има други цели – запазването на обществения ред и борба с отклоненията в поведението на децата. Принципът на доброволното участие в тези процедури не се прилага и мерките се налагат от местните комисии. ЗБППМН не предоставя възможност на пострадалите да участват в процедурите пред местните комисии и пред съда.

¹⁰ http://www.justice.government.bg/Files/strategia_MS_635569122146613305.pdf

¹¹ Член 13, ал.1, точки 2, 3, 9 и 10

ДЕЦА В КОНФЛИКТ СЪС ЗАКОНА В БЪЛГАРИЯ

Администриране на детското правосъдие в България

Съдилищата са държавни органи, които административат правосъдието в граждански, наказателни и административни дела. Съдилищата в България са: районни съдилища – 113; окръжни съдилища – 28; административни съдилища – 28; Специализиран наказателен съд – 1; апелативни съдилища – 5; военни съдилища – 5; Военно-апелативен съд – 1; Върховен касационен съд – 1; Върховен административен съд – 1.

Организацията и дейността на българските съдилища са уредени от Конституцията на Република България и Закона за съдебната власт (ЗСВ).

Висшият съдебен съвет е административният орган, отговорен за управлението на съдебната власт и осигуряващ нейната независимост. Той определя състава и организацията на съдебната власт и управлява дейността ѝ без да се намесва в нейната независимост.

Основните съдилища, които разглеждат наказателни дела като първа инстанция са районните съдилища. Те също разглеждат и жалбите срещу решенията за налагане на възпитателни мерки, наложени от местните комиси.

Районните съдилища са тези, които взимат решенията за настаняване на деца в затворените институции СПИ и ВУИ. Решенията на районните съдилища подлежат на обжалване пред съответния окръжен съд. При дела по ЗБППМН решенията на окръжния съд са окончателни и не могат да бъдат обжалвани.

Окръжните съдилища могат да гледат дела като първа или втора инстанция, в зависимост от типа на разглежданата материя. Апелативните съдилища разглеждат обжалвания срещу първоинстанционни решения на окръжните съдилища.

Специализираният наказателен съд е равен по степен на окръжен съд. Престъпленията, които попадат в юрисдикцията на Специализирания наказателен съд са описани в чл. 411а на Наказателно-процесуалния кодекс (престъпления извършени от или за организирани престъпни групи). Решенията на Специализирания наказателен съд могат да бъдат обжалвани пред Апелативния специализиран наказателен съд.

Върховният касационен съд е най-висшата инстанция по наказателни и граждански дела. Той упражнява върховен съдебен контрол върху правилното и еднакво приложение на закона от всички съдилища.

В България не съществуват специализирани детски или младежки съдилища.

Наказателни дела от частен характер срещу деца: Разглеждат се от общите (наказателни) съдилища за извършени по-леки престъпления (обиди, клевета, лека телесна повреда и др.). В тези случаи пострадалият сам се обръща директно към съда с тълба.

Наказателни дела от общ характер срещу деца: Те се разглеждат от общите съдилища. Процесът протича в две фази – досъдебно и съдебно производство. Органите на досъдебното производство са прокурорът като орган на съдебната власт и разследващите органи, които са подчинени на прокурора. В общия случай, съдебната процедура протича в три инстанции.

Национално законодателство, касаещо детското правосъдие

- **Закон за съдебната власт** – Този закон урежда устройството и принципите на дейността на органите на съдебната система и взаимодействието помежду им, както и взаимодействието между органите на съдебната власт и органите на законодателната и на изпълнителната власт. Законът е свързан с детското правосъдие доколкото урежда видовете съдилища и техният статут, както и статутът на магистратите и възможностите за специализация по права на детето и детско правосъдие.

- **Наказателният кодекс** – Този кодекс урежда всички видове престъпления, които съществуват в България, предвидените наказания, както и общи правила за прилагането на наказателното право. Този акт е свързан с детското правосъдие, тъй като той урежда минималната възраст за носене на наказателна отговорност и в кои случаи се предвижда изключването ѝ. Кодексът предвижда намаляване и диференциране на наказанията за деца и съдържа специфични правила за налагането им на деца между 14-16 и 16-18 годишна възраст. Този акт съдържа и разпоредби, свързани със замяната на носене на наказателна отговорност с налагане на възпитателни мерки по ЗБППМН.

- **ЗБППМН** – Този закон урежда провеждането на процедури, в които децата са препратени от Наказателния кодекс извън формалния наказателен процес. ЗБППМН определя всички заинтересовани институции, които имат отношение в процедури, касаещи деца, които са извършили противообществени прояви

по смисъла на същия закон. ЗБППМН урежда дейността на централната и местните комисии, Детските педагогически стаи (ДПС), СПИ и ВУИ, Домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни лица (ДВНМНЛ) и Центрове за непридружени деца. В допълнение, законът изброява всички възпитателни мерки и процедурите, при които те могат да бъдат наложени. Определението на противообществена проява, с което ЗБППМН борави е: „*деяние, което е общественоопасно и противоправно или противоречи на морала и добрите нрави*“.

- **Наказателно-процесуален кодекс** – този нормативен акт урежда провеждането на наказателния процес за престъпления по Наказателния кодекс. Наказателно-процесуалният кодекс съдържа всички правила за организацията на наказателния процес и правата и задълженията на всички страни в процеса. Той е свързан с детското правосъдие, тъй като съдържа специални правила за деца, участници в наказателното производство. Разпоредбите на кодекса ще бъдат разгледани подробно в „*Процесуални права на обвиняеми или подсъдими деца*“.

- **Закон за министерство на вътрешните работи** – Този закон съдържа две основни разпоредби, свързани със задържането на дете от полицията: Първо, чл. 70, ал. 8 забранява задържането на дете от полицията в помещението за пълнолетни и второ, чл. 86, ал. 6 забранява използването на сила или помощни средства при задържане на бременни жени или видимо малолетни лица.

- **Закон за правната помощ** – Този закон урежда правилата за предоставяне на безплатна правна помощ, финансирана от държавата. Безплатната правна помощ може да бъде предоставена на деца в риск по смисъла на Закона за закрила на детето.

- **Закон за адвокатурата** – Урежда основните правила свързани с упражняването на адвокатската професия и задълженията на адвокатите при представянето на клиенти, включително деца.

- **Закон за закрила на детето** – Това е основният български нормативен акт за защита на правата на детето в съответствие с международните стандарти. Неговата цел е да осигури защитата на най-добрия интерес на детето във всички сфери на неговия живот, включително административни и съдебни производства. Също така, той цели да предостави закрила на деца в риск и съдържа механизми за извеждане на дете в риск от неблагоприятно въздействие както в семейството, така и извън него. Този закон не е пряко свързан с децата в конфликт със закона, но интервюта с експерти показват, че в по-голямата си част децата-нарушители са също така и деца в риск и

в този смисъл законът е относим с оглед социалната подкрепа и закрила на интересите на тези деца.

- **Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража** – този закон урежда изпълнението на влезли в сила наказателни присъди и наложените с тях наказания. Той е свързан с детското правосъдие тъй като предвижда създаването и управлението на затворени институции за задържане на деца, които са били осъдени за извършване на престъпление, но не и за „противообществени прояви“. Този закон е неприложим за деца, които са били препратени от съдебната система за налагане на възпитателни мерки, които също могат да включват настаняване в затворени институции;

- **Закон за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия** – този закон урежда опазването на обществения ред при спортни събития. Той предвижда, че някои деяния, които не са обявени за престъпления от Наказателния кодекс са наказуеми, когато са извършени по време на спортни събития. Законът има наказателен характер и по него може да бъде налагана мярка за задържане, глоба или задължение за извършване на общественополезен труд. Деца, които са на или над 16-годишна възраст могат да бъдат наказани, само ако са разбирали какво правят и са могли да ръководят постъпките си. Основните органи по този закон са полицейските служители, които налагат мерките и кметовете, които спомогат изпълнението на мерките. Тези мерки са с административен характер.

- **Указ за борба с дребното хулиганство** – Този указ се прилага в случаи на дребно хулиганство, които не съставляват престъпление по смисъла на Наказателния кодекс и не попадат в обхвата на Закона за опазване на общественения ред при провеждането на спортни мероприятия. Лица, които са под 16 годишна възраст могат да бъдат задържани за срок от 15 дни от полицията или да бъдат глобени от кмета, когато са извършили дребни хулигански прояви.

Относителните политически документи са:

- Национална стратегия за децата (2008-2018)
- Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето от 2011 г.
- Стратегия за развитие на местата за лишаване от свобода (2009–2015)

Транспониране на трите директиви

- Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство все още не е транспонирана в българското законодателство¹². Към септември 2017 г. може да бъде открит законопроект за обществено обсъждане на уебстраницата на Министерски съвет, целящ да транспонира закрилата на тази директива в националното законодателство¹³.
- Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 година относно правото на информация в наказателното производство доведе до общо 5 изменения в националното законодателство¹⁴:
 - Чрез Държавен вестник бр. 55 от 19.07.2011 г. е направено изменение в Закона за екстрадицията и европейската заповед за арест. Въпреки това, измененията направени чрез Държавен вестник бр. 55 не са свързани по никакъв начин с изискванията на Директивата и в закона няма споменаване на правото на информация и по-конкретно декларацията по чл. 5 от Директивата.
 - Инструкция за реда за осъществяване на задържане, оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица и реда в тях в Министерството на вътрешните работи от 15.09.2009, с която е транспонирана Директивата беше отменена и беше приета нова, обнародвана в Държавен вестник бр. 9 от 03.02.2015 г.¹⁵;
 - Законът за министерство на вътрешните работи, с който беше транспонирана Директивата беше отменен и беше приет нов, обнародван в Държавен вестник бр. 53 от 27.06.2014 г.¹⁶; **остава ли транспонирането**
- Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета е транспонирана в някаква степен в българското законодателство с общо 16 мерки, приети в националното

право¹⁷. Някои от по-значителните примери са:

- Закон за погпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления: измененията обнародвани в Държавен вестник бр. 51 от 2016 г. гарантират правото на информация на пострадали от престъпления. Съгласно чл. 6 от този закон, служители на Министерство на вътрешните работи, разследващи органи и организации, с цел да подпомагат жертвите на престъпления, са отговорни за незабавното разясняване на съществената информация за правата на пострадалия, свързана с получаването на подкрепа и участие в наказателното производство. Съгласно чл. 3 от този закон, само лица, които са жертви на тежки престъпления като убийство, опит за убийство, тежка телесна повреда, трафик на хора или организирана престъпност, могат да получат финансова компенсация от гържавата, която не може да надхвърля 10 000 лева на човек. Законът също предвижда други форми на подпомагане на жертвите като медицинска помощ, консултации и психологическа подкрепа, безплатна правна помощ и друга практическа помощ¹⁸.

- Наказателно-процесуалния кодекс: бяха направени изменения с Държавен вестник бр. 63 от 04.08.2017 г., в сила от 05.11.2017 г. Много от тях са направени с цел транспонирането на Директивата и целят да гарантират правата на пострадалите от престъпления не само деца, но и възрастни. Тъй като тези изменения са влезли в сила съвсем наскоро, е твърде рано да се даде оценка дали те съответстват на Директивата и какви са възможните проблеми, които биха могли да възникнат.

- Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство: измененията, представени като мерки за транспониране отново не са свързани с основните цели на Директивата. Този закон осигурява закрила на всички лица, участници в наказателни производства, включително техните близки, без да включва съдии и прокурори, чийто живот може да бъде застрашен. Мерките са посочени в чл. 6 от закона и включват лична физическа охрана, настаняване на безопасно място, преместване на мястото за живеене, работното място, училището или мястото за изпълнение на наказанието, както и създаване на нова самоличност.

¹² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/NIM/?uri=CELEX:32016L0800>

¹³ <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&id=2272>

¹⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32012L0013>

¹⁵ Член 15 от Инструкция № 8121з-78 от 24 януари 2015 г. за реда за осъществяване на задържане, оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица и реда в тях в Министерството на вътрешните работи

¹⁶ Членове 72 – 74 от Закона за Министерството на вътрешните работи

¹⁷ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32012L0029>

¹⁸ Член 8 от Закона за погпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

ИНСТИТУЦИИ, КОИТО АДМИНИСТРИРАТ ДЕТСКОТО ПРАВОСЪДИЕ

1) Прокуратурата¹⁹

Прокуратурата на Република България е единна и централизирана структура. Това е институцията, отговорна за образуването на наказателните производства срещу деца, подлежащи на наказателно преследване. Прокуратурата е и един от основните участници в процеса по налагане на възпитателни мерки по реда на ЗБППМН. По отношение на непълнолетно лице, извършило поради увлечение или по лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът може да реши да не образува досъдебно производство или да прекрати образувано такова. В тези случаи, по силата на чл. 61, ал. 3 от Наказателния кодекс, прокурорът е длъжен да изпрати преписката по делото на местната комисия за налагане на възпитателни мерки. Прокурорът също така е длъжен да присъства на заседанията на местните комисии.

Що се отнася до специализацията, няма специализирани прокурори за деца в конфликт или в контакт със закона. От прокурорите се изисква да участват в обучителни дейности, свързани с детското правосъдие. Те имат задължение да споделят опыта си с другите прокурори, с които работят, за по-ефективното функциониране на съответната прокуратура. Чл. 385 от Наказателно-процесуалния кодекс предвижда специална подготовка на разследващите органи за случаите, в които досъдебното производство включва престъпления, извършени от непълнолетни. Разследващи органи са следователите, които са магистрати от следствените служби към съответната окръжна прокуратура и разследващите полицаи от структурите на МВР. Въпреки това, изискването за специална подготовка е засегнато само по отношение на малолетните и непълнолетни правонарушители, а не във всички случаи, в които участва дете. В това отношение полицията също играе ключова роля в системата за работа с деца в конфликт със закона.

2) Съдът

При разглеждане на наказателни дела срещу непълнолетни деца, съдията, подобно на прокурора, може да реши да прекрати наказателното производство и да не поведе делото по наказателна отговорност в случай, че успешно могат да бъдат наложени възпитателни мерки по ЗБППМН. Съдът може да наложи такива по собствена инициатива или да изпрати делото на местната комисия, като в повечето случаи се случва последното. Освен това, двете мерки от ЗБППМН, включващи настаняване в някои от затворените институции (СПИ или ВУИ), могат да бъдат наложени само от районния съд. Понастоящем няма специализирани съдилища за деца в конфликт или контакт със закона. В случаите, в които участват деца, те биват разпитвани от случайно разпределен съдия. Въпреки това, някои съдилища са възприели практиката да възлагат делата, в които участват деца, на съдии, които обикновено се занимават с такива дела и са компетентни в сферата на детското правосъдие. Тази практика невинаги е приложима поради недостатъчния брой квалифицирани съдии, особено в по-малките съдилища, в които работят само няколко съдии, сред които понякога никои няма обучение в сферата на детското правосъдие. Според настоящото законодателство от съдиите не се изисква специализирано обучение в сферата на детското правосъдие и правата на детето. В случаите, в които участват съдебни заседатели, според чл. 390, ал. 2 от Наказателно-процесуалния кодекс, те трябва да бъдат учители или възпитатели.

3) Централната комисия и местните комисии

Централната комисия и местните комисии за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните са отговорни за превенцията на правонарушенията, извършвани от деца. Централната комисия²⁰, включваща представители на различни министерства, разработва, участва в разработката и предлага на Министерския съвет, министерствата и неправителствените организации, програми и дейности за превенцията и ограничаването на „криминогенните фактори“. Местната комисия, включваща представители на органи на местното самоуправление, организира и координира социални и превантивни дейности на местно ниво.

Дейностите на местните комисии обхващат деца от 8 до 17-годишна възраст.

¹⁹ Откъси адаптирани от "Gap Analysis of the Bulgarian Juvenile Justice System", с направените съответни препращания

²⁰ Член 8 и 9 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

Местните комисии не могат да бъдат считани за независими и безпристрастни органи, тъй като те водят производства и изпълняват едновременно от една страна напътстващи и решаващи, а от друга обвинителни и преследващи функции. До подобно заключение стига и Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) през 2011 г. по делото А. и други срещу България.²¹ Производствата пред такива Комисии са инквизиционни и не дават добри гаранции, че процесът по събиране и представяне на доказателства ще доведе до установяване на истината, справедливостта и ще гарантира правото на детето да бъде чуто (чл. 12 от КПД) и неговият най-добър интерес да бъде от първостепенно съображение при вземането на решението.

Обществените възпитатели работят към местната комисия. Те са назначени от местните комисии, или по гумите на закона: „За обществени възпитатели се определят, с тяхно съгласие, лица с необходимата общообразователна подготовка и опит“²². Основната задача на обществените възпитатели е „да оказват помощ на родителите ... в поправянето и превъзпитаването на малолетните и непълнолетните“²³. Тази разпоредба както и самата формулировка на мерките, които могат да бъдат наложени на детето, ясно подчертава превъзпитавания подход вместо ориентирания към детето подход, предвиден в Насоките от Рияд²⁴.

Специфичните функции на обществения възпитател са изброени в чл. 43 от ЗБППМН както следва:

- а) да оказва на родителите или на лицата, които ги заместват, помощ във възпитанието на малолетните и непълнолетните;*
- б) да съдействува за правилното организиране на обучението, труда и почивката на малолетните и непълнолетните;*
- в) да следи за поведението на малолетните и непълнолетните и да полага грижи за правилното им насочване;*
- г) да сигнализира компетентните органи, когато съществува опасност за физическото или психическото развитие на малолетния или непълнолетния;*
- д) да поставя за решаване социалните проблеми на малолетния или непълнолетния пред съответната дирекция „Социално подпомагане“;*

²¹ Дело А. и други срещу България, 29.11.2011, (жалба по. 51776/08), ЕСПЧ, параграф 107

²² Член 42 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

²³ Член 40 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

²⁴ Насоките от Рияд, Правило 3

е) да представя информация на съответната дирекция „Социално подпомагане“ за решаване на социалните проблеми на малолетния или непълнолетния.

Един от недостатъците на ЗБППМН е и това, че местните комисии не са задължени от закона да осигурят последващи грижи за деца, извършили противообществени прояви или непълнолетни правонарушители, освободени от наказателна отговорност след изтичането на срока на възпитателните мерки.

4) Детска педагогическа стая (ДПС)

Съгласно чл. 26, ал. 1 от ЗБППМН, Детските педагогически стаи са създадени към общинските съвети за целите този закон. Работата в ДПС е координирана от инспектори, назначени от МВР в 28-те регионални служби (поне един инспектор на 30 000 жители). Инспекторите при ДПС са полицейски служители, които трябва да са завършили педагогическо образование. В общия случай тези полицейски служители имат завършено висше образование и са преминали следдипломно обучение. Тяхната работа се управлява и контролира от МВР. Допълнително, те са под надзора на прокуратурата.

На инспекторите при ДПС са възложени множество функции, посочени в чл. 27 от ЗБППМН. Някои от тези функции са:

- а) да издирват и установяват малолетните и непълнолетните правонарушители, както и причините и условията за техните противообществени прояви или престъпления;*
- б) да издирват и установяват малолетните и непълнолетните - обект на престъпно посегателство, на малтретиране или оставени без надзор;*
- в) да предприемат съответстващи за случаите по букви „а“ и „б“ мерки или да уведомяват компетентните органи;*
- г) да уведомяват органите на прокуратурата, когато получат сигнали за виновно поведение по отношение на малолетните или непълнолетните от страна на родителите, на лицата, които ги заместват, или на трети лица;*
- д) да следят за изпълнението от малолетния или от непълнолетния на наложените мерки по чл. 13, ал. 1, т. 6, 7 и 8.*

Тези оперативни отговорности изразяват точно наказателното естество на работата на ДПС и контролната дейност на нейните служители – инспекторите при ДПС. Те имат широк обхват от правомощия: да идентифицират криминално проявени деца или такива с антисоциално поведение, да съблюдават изпълнението на някои възпитателни мерки, да идентифицират деца, жертви на престъпления и да докладват нарушения на правата на децата от родители и настойници и др. Те също извършват превенция (в училищата например) и наблюдават ситуацията на деца в риск, „неконтролирани“ или деца с присъди.

5) Затворени институции

ЗБППМН предвижда три вида затворени заведения за деца, извършили както статусни нарушения така и престъпления. Две от тях са специални училища, установени в ЗБППМН и са под управлението на Министерството на образованието и науката, а третото е поправителен дом.

- Социално-педагогически интернат (СПИ)²⁵ – тези училища са за деца от 8-годишна възраст, извършили противообществени прояви или в риск извършване на такива, както и деца, извършили престъпления, в това число и такива, които не носят наказателна отговорност.
- Възпитателно училище-интернат (ВУИ)²⁶ – това са училища за деца от 8-годишна възраст, за които е установено, че са извършили противообществени прояви и че не израстват в добра среда. Разликите между двата вида специализирани интернати са на практика минимални.

ЕСПЧ е обърнал внимание на факта, че настаняването в тези институции се счита за лишаване от свобода²⁷. Съдът също така отбеляза, че продължителността на престоя е достатъчно голяма, че да повлияе отрицателно на децата. Нещо повече, Съдът посочва, че „професионалистите твърдят, че липсата на достатъчно последващо наблюдение и грижа след изтичането на мярката не само не допринася за ре-социализацията на децата, но и създава висок риск за повторно нарушение.“

- Последният вид затворени заведения за деца, уредени от ЗБППМН са домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни лица²⁸.

²⁵ Член 28 ал. 1 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

²⁶ Член 28 ал. 2 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

²⁷ Дело А. и други срещу България, 29.11.2011, (жалба по. 51776/08), ЕСПЧ, параграфи 62-63

²⁸ Чл. 34-39 от ЗБППМН

Тези домове се управляват от Министерството на вътрешните работи и са създадени с оперативна цел, като максималната продължителност на настаняване не може да надвишава 15 денонощия, освен ако не настъпят изключителни обстоятелства. В този случай настаняването може да бъде увеличено до 2 месеца със съгласието на прокурор. Всяко настаняване надвишаващо период от 24 часа също трябва да бъде одобрено от прокурор²⁹. Целта на тези домове е да приютят малолетни и непълнолетни лица, чийто дом не може да бъде установен, онези заловени да се скитат, да просят, проституират, злоупотребяват с алкохол или продават или употребяват наркотици. Тези домове също приютяват деца, напуснали интернати или институции за задължителна медицинска помощ без разрешение³⁰. Освен настаняване, тези домове предоставят медицински, психологически и педагогически оценки и препоръки, както и изследване на причините за нуждата от настаняване, последвано от мерки за връщане на детето при наличие на такава възможност³¹. В решението по делото А. и други срещу България, ЕСПЧ отбелязва, че настаняването в тези институции представлява лишаване от свобода³².

- Отделно от институциите, уредени от ЗБППМН, момчетата, които трябва да изтърпяват наказание лишаване от свобода, се изпращат в поправителен дом, който е част от системата на затворите, управлявана от Министерството на правосъдието – има един поправителен дом за момчета, осъдени за престъпления докато са на възраст между 14 и 18 години в град Бойчиновци. Момчетата на възраст от 14 до 18 години изтърпяват своите присъди в специални отделения на женския затвор в град Сливен.

6) Пробационни служители

Пробацията е дефинирана като „съвкупност от мерки за контрол и въздействие без лишаване от свобода, които се налагат заедно или поотделно“³³.

Пробационните мерки включват:

1. задължителна регистрация по настоящ адрес;
2. задължителни периодични срещи с пробационен служител;

²⁹ Член 37 от ЗБППМН

³⁰ Член 35 от ЗБППМН

³¹ Член 36 от ЗБППМН

³² Дело А. и други срещу България, 29.11.2011, (жалба по. 51776/08), ЕСПЧ, параграф 103

³³ Член 42а от Наказателния кодекс

3. ограничения в свободното движение;
4. включване в курсове за професионална квалификация и/или програми за обществено въздействие;
5. поправителен труд;
6. безвъзмезден труд в полза на обществото.

Пробационни мерки могат да бъдат налагани с продължителност от 6 месеца до 3 години за точки 1-4; от 3 месеца до 2 години за поправителен труд; от 100 до 320 часа на година, за не повече от три поредни години – за безвъзмезден труд в полза на обществото. Поправителният и безвъзмездният труд в полза на обществото са забранени за деца под 16-годишна възраст, съгласно чл. 42а, ал. 4 от Наказателния кодекс.

Изпълнението на пробацията е регламентирано в Глава шестнадесета на Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража. Чл. 229 от този закон предвижда изпълнението на пробацията по отношение на непълнолетни осъдени лица да се осъществява от определени пробационни служители със специална подготовка, съвместно с инспектор от детската педагогическа стая. Чл. 230 също така предвижда, че „пробационен служител по чл. 229, социален работник от отдела за закрила на детето, инспектор от детската педагогическа стая, педагогически съветник и член от местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни изготвят съвместно:

1. индивидуална програма за изпълнение на наложените пробационни мерки по отношение на непълнолетното осъдено лице;
2. програми за обществено въздействие по отношение на непълнолетни осъдени лица;
3. предложения до пробационния съвет за вземане на решения от пробационния съвет;
4. становища до съда в случаите, предвидени в Наказателно-процесуалния кодекс.“

ПРОЦЕСУАЛНИ ПРАВА НА ОБВИНЯЕМИ ИЛИ ПОДСЪДИМИ ДЕЦА

В България не съществува специален закон за детско правосъдие. Съществуващото към момента законодателство не предвижда програми за възстановително правосъдие и процеси като медиация, помирение, събеседване и обсъждане на подходящо наказание. По отношение на медиацията при наказателни дела, Законът за медиацията съдържа бланкетна разпоредба, по силата на която медиацията може да се приложи в предвидените от Наказателно-процесуалния кодекс случаи³⁴. Въпреки това, в Наказателно-процесуалния кодекс такива случаи все още не са предвидени.

Процесуалните права на обвиняемите или подсъдимите деца са предвидени на няколко места в законодателството:

- **Закон за закрила на детето** – Глава втора от този закон носи заглавието „Права на детето“. В тази глава е дадена общата рамка на правата на детето, включително правото на защита от дискриминация и насилие, правото да изразява себе си и убежденията си свободно, както и други права. По отношение на процесуалните права в този закон, по силата на чл. 11а е забранено разгласяването на сведения и данни за дете без съгласието на неговите родители или законни представители, или когато детето е навършило 14-годишна възраст – неговото собствено съгласие. Това също важи и за деца, които са обвиняеми или подсъдим за престъпления. Въпреки това, на практика съществуват множество случаи, в които това правило е било нарушавано от медиите, особено при дела с висок обществен интерес. Освен това, чл. 12 и чл. 15 от закона гарантират на детето правото на свободно изразяване. Осъществяване – когато детето е навършило 10-годишна възраст, административните и съдебните органи са задължени да изслушат и да вземат предвид мнението му, освен ако това не противоречи на неговия най-добър интерес. Деца под 10-годишна възраст се изслушват само ако това е подходящо. Административните и съдебните власти са задължени да предоставят достатъчно информация на детето относно неговите права, за да подпомогнат изграждането на информирано мнение и да го предупредят за всичките възможни последиствия от неговите действия. Изслушванията трябва да са съобразени с

³⁴ Член 3, ал. 2 от Закона за медиацията

развитието на детето.

- Наказателен кодекс – В Общата част на Наказателния кодекс са предвидени някои специфични правила, касаещи децата (непълнолетни лица между 14 и 17-годишна възраст). Глава шеста (чл. 60-65) от Наказателния кодекс е посветена на децата в конфликт със закона. Според чл. 60 от Наказателния кодекс „наказанието на непълнолетните се налага с цел преди всичко да бъдат те превъзпитани и подготвени за общественополезен труд“. На непълнолетните могат да бъдат наложени само следните наказания:

- 1. лишаване от свобода;
- 1а. пробация;
- 2. обществено порицание;
- 3. лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност по чл. 37, ал. 1, т. 7³⁵.

В зависимост от това дали непълнолетното лице е между 14 и 16-годишна, и съответно 16 и 17-годишна възраст, Наказателният кодекс предполага намаляване на наказанието: когато нарушителят е на възраст между 14 и 16 години, най-тежкото наказание е лишаване от свобода до десет години, а когато е на възраст между 16 и 18 години най-тежкото наказание е лишаване от свобода до дванадесет години³⁶. Съответствието на тази продължителност на лишаването от свобода (до 12 години) със стандартите, предвидени в чл. 37 б) от КПД (приложени само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок) е спорно.

- ЗБППМН – Ако дете под 18-годишна възраст е освободено от наказателна отговорност, когато е извършило престъпление, което не представлява голяма обществена опасност „поради увлечение или лекомислие“³⁷, спрямо него могат да бъдат наложени възпитателни мерки съгласно чл. 13 от ЗБППМН. Съгласно чл. 1 от ЗБППМН, целта на възпитателните мерки е да предотвратят противобществените прояви и да гарантират доброто развитие и възпитание на извършителите. Процедурата по налагане на такива мерки е регламентирана в Наказателния кодекс и Наказателно-процесуалния кодекс. Когато тези мерки не са приложими, Глава шеста от Наказателния кодекс предвижда по-леки наказания, включително изпращане в поправителен дом, за деца, извършили престъпления. Проце-

дура по налагане на възпитателни мерки може да бъде иницирана от прокурора в рамките на досъдебното производство или от съда по време на делото, преди произнасяне на присъдата. В първия случай, прокурорът може да прекрати или да не започне производството, след което случаят се прехвърля към местната комисия, която решава какви възпитателни мерки да бъдат предприети.

В производствa по ЗБППМН, детето и неговите родители или попечители са задължени да присъстват на изслушването по делото. Детето може да бъде представявано от адвокат или друг представител. В случай, че няма такова лице, интересите на детето се защитават от представител дирекция за социално подпомагане. Изслушванията не са публични, но председателят на комисията може да покани други представители на общността, като учители, директори, психиатри, психолози и други, които да присъстват на изслушването. В рамките на изслушването председателят уведомява детето за всички неговии процесуални права, а комисията е длъжна да изслушва и взема предвид мнението на детето. Останалите присъстващи на изслушването също могат да бъдат изслушани при разглеждане на делото.

- Наказателно-процесуалният кодекс – Глава 30 от Наказателно-процесуалния кодекс е озаглавена „Особени правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни“.

Първо, тя съдържа изисквания по отношения на участниците в наказателните производства. Според чл. 385 по делата за престъпления, извършени от непълнолетни, досъдебното производство се провежда от определени разследващи органи със специална подготовка. Изискването обаче не е ясно и законът не посочва точно за какво обучение става въпрос. По-нататък, чл. 388 предвижда, че по време на разпит на непълнолетни трябва да участва педагог или психолог, но за да задават въпроси е необходимо да получат съгласието на разследващите органи. Главата също така регулира съдебния състав, който трябва да включва двама или трима съдебни заседатели, които са учители или възпитатели и един или двама съдии, в зависимост от тежестта на престъплението³⁸. Също така, задължително е родителите на детето да бъдат призовани, но тяхното присъствие не е задължително³⁹.

³⁵ Член 62 от Наказателния кодекс

³⁶ Член 63 от Наказателния кодекс

³⁷ Член 61 от Наказателния кодекс

³⁸ Член 390 от Наказателно-процесуалния кодекс

³⁹ Член 392 от Наказателно-процесуалния кодекс

Второ, тази глава съдържа различни от приложимите за възрастни мерки за неотклонение⁴⁰. Мерките са както следва:

1. надзор от родителите или от попечителя;
2. надзор от администрацията на възпитателното заведение, в което непълнолетният е настанен;
3. надзор от инспектора при детска педагогическа стая или на член на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните;
4. задържане под стража.

Задържането под стража може да се прилага само по изключение и на места, различни от тези, предназначени за възрастни.

На последно място, главата съдържа процесуални правила за провеждане както на досъдебното, така и на съдебното производство. В рамките на производството разследващите органи и съдът трябва да съберат сведения за датата на раждане на непълнолетния, неговото образование, средата и условията на живот, в които е живяло, както и дали престъплението е извършено под въздействието на възрастни⁴¹. Задължително е, когато разследването е предявено на непълнолетния, родителите или настойниците му да са информирани и да им е позволено да присъстват, ако поискат това⁴². Съдебното производство винаги трябва да бъде иницирано от прокурор и частното обвинение е забранено⁴³. Когато трябва да бъде представена информация, която може да навреди на детето, съдът може временно да го изведе от залата, за да защити неговия най-добър интерес⁴⁴. Главата също така съдържа една много противоречива разпоредба - в случаите, в които престъплението е извършено с пълнолетен съучастник, делото следва да се разглежда по общия ред⁴⁵.

⁴⁰ Член 386 от Наказателно-процесуалния кодекс

⁴¹ Член 387 от Наказателно-процесуалния кодекс

⁴² Член 389 от Наказателно-процесуалния кодекс

⁴³ Член 392, ал. 3,4 от Наказателно-процесуалния кодекс

⁴⁴ Член 393 от Наказателно-процесуалния кодекс

⁴⁵ Член 394, ал. 2 от Наказателно-процесуалния кодекс

ОБЩ ПРЕГЛЕД НА ОТКЛОНЯВАНЕТО ОТ НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО В БЪЛГАРИЯ

Българското законодателство не предвижда мерки за отклоняване в тесния смисъл на понятието. Някои мерки, подобни на отклоняването, наречени възпитателни мерки, могат да бъдат намерени в ЗБППМН – приложимият закон в случаите на пренасочване на малолетни и непълнолетни лица от системата на наказателното към административното правосъдие. Производството започва с непълнолетно лице, извършило престъпление по увлечение или поради лекомислие, което не представлява голяма обществена опасност или друга противообществена проява, която не е престъпление. Прокурорът може да реши да не образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът може да реши да не погвежда детето под наказателна отговорност, в случай, че могат да бъдат успешно приложени възпитателни мерки в съответствие със ЗБППМН. В такива случаи самият съд може да наложи възпитателна мярка, уведомявайки за това местната комисия, или да препрати делото с цел налагане на такава мярка. Когато прокурорът реши да не образува досъдебно производство или да прекрати образувано такова, той трябва да изпрати делото на комисията, която да наложи възпитателна мярка⁴⁶. Самият прокурор не е оправомощен да налага такива мерки. Що се отнася до децата под 14-годишна възраст, извършили престъпление или противообществена проява – те не могат да бъдат изправени пред съд поради ограничението на чл. 31, ал. 2 от Наказателния кодекс, определящо възрастта за носене на наказателна отговорност. В такива случаи, обаче, възпитателните мерки по ЗБППМН са приложими спрямо деца от 8 до 13-годишна възраст. Няма ограничение по отношение на мерките, които могат да бъдат наложени на тези деца, така че те могат да бъдат настанени и в места за лишаване от свобода, каквито са затворените институции СПИ и ВУИ.

Чл. 61 от Наказателния кодекс допуска пренасочване само ако лицето е извършило престъпление, докато е било под 18 и все още е под 18-годишна възраст. Когато лицето навърши 18 години, приложими стават общите про-

⁴⁶ Член 61 от Наказателния кодекс

цедури спрямо пълнолетни лица. По този начин възприетите от българския законодател решения се различават от подхода, заложен в Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, който насърчава гържавите да прилагат предвидените в Директивата процесуални гаранции спрямо лицата, навършили 18 години, но извършили престъплението, докато са били деца, до навършване на 21-годишна възраст.

Производството по ЗБППМН: Преписката от делото, която е изпратена до местната комисия, се разглежда от трима членове на комисията, като председателят трябва да е правоспособен юрист. Те могат да разглеждат случаи, свързани с деца от 8 до 18-годишна възраст, пренасочени към тях от прокурора или съда. При решаване на делото местната комисия може да наложи на детето една или повече от следните мерки:

1. предупреждение;
2. задължаване да се извини на пострадалия;
3. задължаване да участва в консултации, обучения и програми за преодоляване на отклоненията в поведението;
4. поставяне под възпитателен надзор на родителите или на лицата, които ги заместват, със задължение за полагане на засилени грижи;
5. поставяне под възпитателен надзор на обществен възпитател;
6. забрана на непълнолетния да посещава определени места и заведения;
7. забрана на непълнолетния да се среща и да установява контакти с определени лица;
8. забрана на непълнолетния да напуска настоящия си адрес;
9. задължаване на непълнолетния да отстрани със свой труд причинената вреда, ако това е в неговите възможности;
10. задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото;
11. настаняване в СПИ;
12. предупреждение за настаняване във възпитателно училище-интернат с изпитателен срок до 6 месеца;
13. настаняване във ВУИ.

Ако детето не изпълни наложените мерки, трябва да се открие ново производство и да бъдат наложени по-подходящи и/или по-строги мерки. При преценката коя мярка да бъде наложена, местната комисия трябва да вземе предвид

личните особености на детето, неговата възраст, здравословно състояние, физическо и психическо развитие, семейна среда, образование, естеството и тежестта на деянието, дали е направило опит да поправи нанесените вреди, последващото поведение на детето, дали преди това са налагани мерки на това дете, както и други относими обстоятелства. В такъв случай местната комисия може да наложи горепосочените мерки, с изключение на мерките настаняване в СПИ или ВУИ, които се налагат само от районния съд по предложение на местната комисия. Производството може да бъде прекратено и без да се налагат възпитателни мерки, когато деянието е незначително.

ФАКТОРИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕТО НА МЕРКИ ЗА ОТКЛОНЯВАНЕ ОТ НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО

Вътрешни фактори

Възможността за пренасочване на дела към местните комисии благоприятства прилагането на методи за отклоняване, включително възстановителни мерки. Чл. 13 предвижда компенсация за пострадалия, извинение, както и общественополезен труд – „задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото“. Друг благоприятстващ фактор за въвеждането на мерки за отклоняване от наказателно производство е, че съгласно чл. 61 от Наказателния кодекс, самият съд може да наложи възпитателна мярка. Това е в съответствие с точка 24 от Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, които предвиждат, че „Следва да се насърчават алтернативите на съдебното производство като например медиацията, алтернативните методи за уреждане на спорове, във всички случаи, когато те най-добре могат да служат на най-добрия интерес на детето. Прилагането на такива алтернативи следва да не се използва като пречка за достъпа на детето до правосъдие“.

Външни (според ситуацията, обстоятелствата и личността)

В България като предпоставка за подобряването на методите за отклоняване от наказателно производство може да се посочи отношението и квалификацията на специалистите, работещи с деца. Според множество специалисти в сферата има нужда от по-подходящ и интерактивен подход в работата с деца-правонарушители. В противен случай, те просто са въввлечени в сложни и плашещи административни и правни процедури.

ФАКТОРИ, ВЪЗПРЕПЯТСТВАЩИ ДОСТЪПА НА ДЕЦА ДО МЕТОДИТЕ ЗА ОТКЛОНЯВАНЕ

Трябва да бъде отбелязано, че в повечето случаи, когато чл. 61 от Наказателния кодекс е приложим, независимо, че съгласно алинея 2 съдът има право да прецени дали да наложи поправителни мерки, делото не се прекратява, а само се прехвърля към друг орган, който има квазисъдебни правомощия. Някои от поправителните мерки могат да бъдат наложени само от съд. Това са мерките определени в чл. 13, ал. 1, т.11 и 13 от ЗБППМН за настаняване в СПИ или във ВУИ⁴⁷. Действащото национално законодателство предвижда, че пренасочването изисква налагане на една от възпитателните мерки посочени в чл. 13 от ЗБППМН. Мерките, описани в чл. 13 от ЗБППМН, се налагат на малолетното или непълнолетно лице от институция. Тези мерки са принудителни и изискват от детето да извърши или да се въздържа от извършване на определени действия против неговата/нейната воля. Детето и родителите нямат право да откажат или приемат мерките. Ако детето не успее да промени поведението си съгласно наложените мерки, те ще бъдат принудително наложени от държавата. Законът позволява кумулативно налагане на мерки, с изключение на двете най-сериозни (настаняване в Социално-педагогически интернат и във Възпитателното училище – интернат). Ако малолетното или непълнолетно лице не се подчини на наложената му мярка, може да бъде заведено ново възпитателно дело и да бъдат наложени още по-строги възпитателни мерки. Прокурорът или полицията нямат право да налагат такива мерки, а са задължени да изпратят преписката до комисията.

Не може да се каже, че ползите, свързани с очакваните резултати върху децата в следствие на възпитателно дело или след наложените мерки, са особено големи. От гледна точка на детето това преживяване е тежко поради много причини, една от които е, че не им е позволено да участват активно в определянето на мярката. Често се случва детето да не разбира за какво е делото и защо му се налага тази конкретна мярка и няма никаква законна процедура, която да гарантира, че детето ще бъде информирано по достъпен и разбираем за него начин.

„Мразех да бъда там! Не исках да чувам въпросите им, изобщо не слушах... Просто исках това да свърши и не ме интересуваше какво ще последва...Аз просто не исках да бъда там.“ – 17-годишно момиче за преживяването си по време на възпитателно дело преди 4 години.

„Съдиите не се интересуват от живота или личността ти. Те задават въпроси, но не искат да те слушат.“ – 14-годишно момче, разпитвано от съда.

За да бъдат постигнати промени в отношението и/или поведението на дадено дете е от съществено значение то да има желание за промяна и да участва активно в процеса на налагане на мерките. Това е основен принцип, застъпен в националните правни разпоредби, международните стандарти и възстановителното правосъдие и не е възможно да бъде постигнат, когато детето не иска да съдейства. Детето ще има желание да съдейства и да участва, ако то е уведомено по подходящ начин за случващото се и защо дадено поведение и действия не са позволени и не се приемат.

Думите на 15-годишно момче за негов приятел, на когото налагат възпитателна мярка след като е нарушил закона са добър пример за това как едно дете може да възприеме справедливостта: *„Понякога възрастните просто не разбират! Полицията не са прави, защото понякога децата са просто деца и правят опасни и глупави неща, не защото са лоши, а защото са деца. Не е честно дете да бъде наказано за това че е било глупаво!“*

„Отклоняването“ от съда към местната комисия не съответства изцяло на международните стандарти. Например чл. 40.3(b) от КПД указва на държавите да вземат мерки да разрешават случаите на деца, извършили правонарушение, без да се прибегва до съдебни процедури, при условие, че напълно се спазват правата на човека и законовите гаранции. Препоръката на Съвета на Европа за нови начини за справяне с младежката престъпност посочва: *„Необходимо е да продължи разширяването на обхвата на подходящи алтернативи на официалната процедура по разследване. Тези мерки трябва да бъдат част от справедлив процес, съобразен с принципа на пропорционалност, който взема предвид най-добрия интерес на детето и не се прилага „по принцип“, а в случаите, когато отговорността е напълно призната“*⁴⁸. Опитът показва, че тези мерки са по-ефективни за предотвратяването на повторно нарушение,

⁴⁷ Член 21, ал.1, точка 2 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

⁴⁸ www.crin.org/docs/coe_rec_jj.doc

когато те са доброволни и още повече, когато те се прилагат чрез възстановителен процес като медиацията. Добър пример за това е казаното от 17-годишен, който вярва, че се е поправил след разговор с полицаи:

„Беше добре, че полицаят ме информира, че направеното от мен е престъпление и може сериозно да повлияе на бъдещето ми. Извадих късмет, че ме хванаха. Ако това не се беше случило, можеше да направя нещо още по-лошо и да се окажа в затвора. Познавам хора, които завършиха там. Никой не ги спря навреме.“
– Момче на 17 години.

ПРЕПОРЪКИ

Следните препоръки могат да бъдат направени с цел да увеличат възможностите за използването на пренасочване и гарантиране на правата на децата, които са извършили правонарушение:

- Приемането на нов специален закон за деца, който да замени настоящата нормативна и институционална рамка, който да е в съответствие с международните стандарти и правата на децата;
- Дефинициите, използвани в законодателството, свързани с детското правосъдие, включително минималната възраст за наказателна отговорност, терминът „противообществени прояви“ и други, да бъдат в съответствие с международните стандарти в тази област;
- Изменение в законодателството с цел да се промени понятието за противообществена проява и да не се допускат принудителни мерки за деца на възраст под минималната за носене наказателна отговорност;
- Формиране на ясна дефиниция на законовата възраст за носене на наказателна отговорност с цел да се гарантира, че с децата под 14-годишна възраст се работи изцяло извън наказателната система на базата на мерки за закрила и мерки в общността;

- Въвеждане на система за отклоняване, която да е в съответствие с международните стандарти и да е на разположение на полицията, прокурорите и съдиите;
- Внедряване на мерки за отклоняване и възстановително правосъдие (медиация и др.) в Наказателно-процесуалния кодекс и Наказателния кодекс и подпомагане на тяхното прилагане в производствата във възможно най-ранен етап;
- Използване на лишаването от свобода като крайна мярка и за най-краткия възможен срок, вземайки предвид най-добрия интерес на детето;
- Отклоняването да бъде приложимо, дори и правонарушителят да е навършил 18-годишна възраст преди приключването на съдебния процес;
- Гарантиране на правото на детето да бъде уведомено за обвиненията и начина, по който се провеждат досъдебното производство и съдебния процес по разбираем за него начин;
- Практическо спазване на минималните процесуални гаранции във всички етапи на производството, за да се предотврати прилагането на по-ниски стандарти спрямо децата съгласно ЗБППМН, в сравнение със стандартите приложими съгласно Наказателно-процесуалния кодекс;
- Установяване на координация между органите на системата за детско правосъдие и системата за закрила на детето, за да се гарантира, че най-добрият интерес на децата се взема предвид при работа с деца в конфликт или в контакт със закона, както и деца в риск;
- По-задълбочено и често обучение и специализация на специалистите в системата за детско правосъдие.

БИБЛИОГРАФИЯ

Агенцията на Европейския съюз за основните права, и Съвета на Европа. *Наръчник по европейското право относно правата на детето*. Служба за публикации на Европейския съюз, 2015 г.

www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_ENG.PDF

ЕВРОСТАТ. “Статистика на престъпността и на наказателното правосъдие.” Маи 2017,

www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_and_criminal_justice_statistics

Службата на ООН за наркотиците и престъпността. *Взаимосвързани въпроси, младежко правосъдие, Наказателно правосъдие с наръчник за оценка*. ООН, 2006, www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/cjat_eng/2_Juvenile_Justice.pdf

Службата на ООН за наркотиците и престъпността. *Полиция, Интегритетът и отчетността на полицията, Наръчник за оценка на наказателното правосъдие*. ООН, 2006, www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/cjat_eng/2_Integrity_and_Accountability_Police.pdf

Службата на ООН за наркотиците и престъпността. *Мерки със и без задържане, Алтернативи на лишаването от свобода, Наръчник за оценка на наказателното правосъдие*. ООН, 2006, www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/cjat_eng/3_Alternatives_Incarceration.pdf

Проблеми във взаимодействието и дейността на органите за противодействие и превенция на противообществените прояви и престъпността на малолетните и непълнолетните, Доклад. Прокуратура на Република България, 2014, www.prb.bg/media/filer_public/ba/9b/ba9b57b1-1b24-428b-938e-9cd4f44a7cb9/kriminologichno_izsledvane-vzaimodeistie_za_protivodeistvie_i_preventsia_na_pppmn_2014.pdf

Доклад за състоянието и тенденции на престъпността и противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Престъпления срещу тях. Дейност на централната и местните комисии за бпмн 2014 година. Централна Комисия за Борба с Противообществените Прояви на Малолетните и Непълнолетните към Министерски съвет, 2015, www.ckbppmn.government.bg/staticFiles/b0ab5a509b91893f9f6e665a7181f622.pdf

Доклад за прилагането на закона и дейността на прокуратурата и разследващите органи през 2012. Прокуратура на Република България, 2012, www.prb.bg/media/filer_public/53/5d/535d7e7d-b353-41ee-b947-341ac46fdfe6/docs_3923.pdf

Доклад за прилагането на закона и дейността на прокуратурата и разследващите органи през 2013. Прокуратура на Република България, 2013, https://www.prb.bg/media/filer_public/cb/f9/cbf93767-c6d5-476c-8740-d4c0d2221cea/docs_4609.pdf

Доклад за прилагането на закона и дейността на прокуратурата и разследващите органи през 2014. Прокуратура на Република България, 2014, https://www.prb.bg/media/filer_public/31/13/3113a6db-e716-4eab-a097-1be255e16d7b/doklad_za_prilozhenieto_na_zakona_i_deinostta_na_prokuraturata_i_razsledvashchite_organ_i_prez_2014_g.pdf

Доклад за прилагането на закона и дейността на прокуратурата и разследващите органи през 2015. Прокуратура на Република България, 2015, https://www.prb.bg/media/filer_public/32/f6/32f603e3-9c3e-483d-aa29-3a2c93e693f1/doklad_za_prilozhenieto_na_zakona_i_deinostta_na_prokuraturata_i_razsledvashchite_organ_i_za_2015_g.pdf

Доклад за прилагането на закона и дейността на прокуратурата и разследващите органи през 2016. Прокуратура на Република България, 2016, https://www.prb.bg/media/filer_public/a6/4e/a64eace3-f2d0-4c85-9781-64e82cad9e68/godishen_doklad_na_prb_2016.pdf

AWAY

Контакти
гр. София 1407
кв. Лозенец
бул. "Джеймс Баучер" № 76А
факс: +359 2 439 4000
email: office@prss-bg.org

Програма за развитие на съдебната система (ПРСС) е сдружение, чиято мисия е да съдейства за това съдебната система в България да работи качествено, предсказуемо, прозрачно и ефективно.

Вече повече от 10 години ПРСС подкрепя инициативите на органи на съдебна власт и изпълнява проекти на национално и местно ниво, свързани с укрепване капацитета на магистратите, подобряване на достъп до правосъдие за гражданите и повишаване на доверието в работата на съдебната система.

ПРСС е единствената неправителствена организация, която освен изследователска работа, въвежда и прилага директно в съдилищата практики за ефективно управление, които гарантират на гражданите бързо и качествено обслужване, лесен достъп до информация, справедливо и навременно разрешаване на техните спорове.

Ние полагаме усилия да разпространим добрите практики в страната и да осигурим устойчивост и приемственост на натрупания опит като разчитаме на дългогодишното партньорство с всички институции, които имат пряко отношение към функционирането на съдебната система.

В последните години екипът на сдружението продължава усилията си за подобряване работата на органите на съдебна власт и за утвърждаване на върховенството на закона в България като започна работа по теми като детско правосъдие и антикорупция.